

Ved Ørnhøis bord

Metoderapport til SKUP

Ulf André Andersen og Per Arne Solend

Dagbladet

Ved Ørnhøis bord
Metoderapport til SKUP

Ulf André Andersen
uaa@dagbladet.no
Telefon: 91600489

Per Arne Solend
pas@dagbladet.no
Telefon: 95168393

Dagbladet
Postboks 1184 Sentrum
0107 OSLO

Materialet er publisert i Dagbladet, fra 30. august 2007 og fremover. Vi jobber fortsatt med dette sakskomplekset.

Redgjørelse for arbeidet

Bakgrunn: Debatten om et lobbyregister

Norske politikere møter daglig personer, bedrifter og organisasjoner som forsøker å påvirke beslutningene deres. Det er Stortingets uttalte ønske at de tilstreber størst mulig grad av åpenhet rundt viktige beslutningsprosesser, og at vi i Norge skal ha et åpent og gjennomsiktig samfunn. Til tross for dette, har forslaget om å etablere et lobbyregister flere ganger blitt stemt ned i Stortinget.

I Stortingets møte 11. mars 2004, ble et forslaget fra Trine Skei Grande (V) og Ågot Valle (SV) behandlet. Her sa blant annet Valle: "Det er viktig å vite hvem som påvirker og gir premisser for beslutningene som Stortinget tar. Saker har ofte flere sider, og det er flere forskjellige som har interesser av dem. Da er det viktig å vite, ut fra de synene som kommer fram, om det er Jørgen hattemaker eller kong Salomo som har påvirket". Videre sa hun: "En lobbyist har i oppgave å påvirke politikere til å vedta regler som gagnar de interessene lobbyistene representerer. Dermed har lobbyisten makt til å sette dagsorden og legge premissene for ulike handlingsalternativ, og det skjer skjermet mot innsyn og kritisk debatt. Manglende åpenhet rundt dette kan da svekke demokratiet og muligheten til å korrigere rundt åpenbare, sterke interesser, enten det er i næringslivet eller sterke profesjonsinteresser som kan betale for dyktige lobbyister".

Valles forslag ble stemt ned i Stortinget. Tre år seinere skulle en av hennes partifeller komme til å levere et langt mer overbevisende innlegg i debatten for strengere kontroll med lobbyistene i Norge.

Idè og problemstilling

Tirsdag 28. august 2007 var vi på restauranten Statholdergaarden i Oslo, for å spise middag. Statholdergaarden drives av gourmetkokken Bent Stiansen, og har siden 1998 hatt én stjerne i Michelin-guiden.

Da vi ble vist til bordet vårt, registrerte vi at det på nabobordet satt en kjent politiker. SV-veteranen Stein Ørnhoi er kjent som en av partileder og finansminister Kristin Halvorsens nærmeste rådgivere, og har vært sentral i utformingen av partiets forsvars- og sikkerhetspolitikk i en årrekke. Han sitter også i regjeringens utvalg for sikkerhetspolitikk, nedrusting og internasjonale utfordringer mot norsk sikkerhet.

Ørnhoi satt på den ene siden av bordet, delvis med ryggen mot oss. På den andre siden satt PR-rådgiver Rolf Nereng (Burson Marsteller) og advokat Knut Solvang. Særlig Ørnhoi var såpass høyrøstet at det var vanskelig for oss å unngå å legge merke til hva de

diskuterte. Etter hvert som måltidet skred fremover, ble det klart for oss at temaet på nabobordet ikke bare var trøfler og rødvin, men Forsvarets kjøp av nye jagerfly.

Kampflykjøpet

Forsvarets kjøp av nye jagerfly er tidenes største offentlige anskaffelse på fastlands-Norge, og er kostnadsberegnet til mellom 70 og 140 milliarder kroner. Forsvaret planlegger å kjøpe mellom 30 og 50 nye kampfly. Da vi publiserte våre artikler, var det fortsatt tre mulige tilbydere med i konkurransen: Amerikanske Lockheed Martin (Joint Strike Fighter), Europeiske EADS (Eurofighter) og Svenske SAAB (Jas Gripen). En av disse leverandørene skal erstatte dagens F-16 fly, som har en estimert levetid til 2015-20.

Fra før visste vi at SV var prinsipielle motstandere av å gå til innkjøp av nye jagerfly, og heller ville satse på en levetidsforlengning av dagens F16. Milliardene som ble spart, foreslo SVs stortingsgruppe å bruke på høyhastighetstog. Dette var et standpunkt som fikk utenrikskomiteens leder Olav Akselsen (Ap) til å spørre: "Hvordan vil SV overvåke Barentshavet med tog?".

Våre journalistiske instinkter reagerte umiddelbart da vi så Ørnhøi på Statholdergaarden, det var det amerikanske filmskapere ville ha kalt en "fish out of water"-opplevelse. Vi stilte oss derfor det grunnleggende spørsmålet "hva gjør han her?".

Diskusjonen mellom Ørnhøi, Nereng og Solvang handlet ikke bare om jagerfly, og vi overhørte bare bruddstykker av samtalen. Det tok derfor noe tid for oss å skjønne hva som egentlig foregikk på nabobordet, det ble en journalistisk jobb som måtte gjøres der og da, uten tilgang til internett eller andre hjelpemidler som i dag er blitt en selvfølge i hverdagen som journalist.

Den første vi gjenkjente rundt bordet var Ørnhøi. Vi kjente også ganske raskt igjen Rolf Nereng, som er en av Norges mest profilerte PR-rådgivere og pressetalsmenn. At de to satt rundt samme bord, fortalte oss at dette neppe var en rein sosial middag. På daværende tidspunkt var det ikke offentlig kjent at Nereng jobbet for JAS Gripen. Derimot er han godt kjent som personlig pressetalsmann for Kjell Inge Røkke. Fra vårt arbeid som næringslivsjournalister, var vi godt kjent med at Røkke nylig hadde inngått en avtale med staten å restrukturere eierskapet i Aker Kværner. I den valgte løsningen kom det også inn en tredjepart i holdingselskapet som ble opprettet: Svenske SAAB. SAAB-konsernet, hvor Wallenberg-familien er storeier, eier også Gripen, som produserer jagerflyet JAS Gripen.

Siden fly ble diskutert, antok vi at Røkke-vennen Nereng trolig representerte Wallenberg-familiens selskap SAAB. Spørsmålet vi så stilte oss var, hvilke felles interesser kan disse to ha? Selv om SV ikke liker jagerfly, er partiet grunnlagt på NATO-motstand, og tanken

om et svensk-norsk militærsamarbeid har lenge vært sentral i deres forsvarspolitik. Det begynte dermed å tre fram en svært interessant konstellasjon.

Den siste personen rundt bordet, advokat Knut Solvang, var for oss en ukjent skikkelse. Det var først etter midnatt at vi fant ut hvem dette var. Da selskapet gikk fra hverandre, sa en av de to andre ”Jeg ringer deg i morgen, Knut”. Da det var ”Knut” som hadde tatt regninga denne kvelden, gikk vi ut fra at bordbestillingen stod i hans navn. Det viste seg å stemme, og ved hjelp av taxisentralen fikk vi vite at det var bestilt en drosje til Solvang på det samme tidspunktet som de tre forlot restauranten. Da vi morgenen etter googlet Knut Solvang, fikk vi opp bilde og CVen hans.

Først da gikk det for alvor opp for oss hvilken sak vi egentlig satt på.

Kort fortalt var det to vesentlige opplysninger som kom fram under samtalen mellom de tre middagsgjestene:

- Stein Ørnhøi skulle bruke sine politiske kontakter ved statsministerens kontor til å fremme Wallenberg-familiens tanker om et norsk-svensk-industrisamarbeid, som ledd i en plan for å posisjonere SAAB-konsernet i jagerflykampen.
- Ørnhøi lovet dessuten å ta kontakt med sin venn, politisk redaktør Harald Stanghelle i Aftenposten, for å uttrykke misnøye over journalist Frank Lynums dekning av samarbeidet mellom Røkke og Wallenberg-familien.

En viktig kilde for vår reportasje var at vi hadde spist samme meny som de tre våpenhandlerne, og derfor hadde god innsikt i både pris og kvalitet på måltidet som lå til grunn for lobbysamtalen. Det er naturlig å anta at regningen for de tre havnet et sted mellom 6 og 7000 kroner.

I den såkalte Dalseide-2 rapporten er det til sammenligning nevnt en episode hvor to personer fra Forsvaret ble påspandert en tur på strippeklubb av leverandøren Thales. For de fire kom regningen på 7000 kroner, noe som fikk Dalside-utvalget til å bemerke: ”Verdien av den mottatte fordelen ligger i overkant av hva forsvarspersonell kan motta.”

Videre er det i Forsvarsdepartementets ”Etiske retningslinjer for næringslivskontakt i forsvarssektoren” (2007) angitt at ”beverting el.l. som er egnet til å påvirke i en tilbudssituasjon” er uakseptabelt. Ørnhøi har ikke noen rolle i Forsvaret, og dette regelverket gjelder naturligvis ikke for ham. Det viser imidlertid at måltidet han ble påspandert var av en verdi som gjør at det i andre sammenhenger ville vært å regne for smøring på grensen til korrupsjon. Som det heter i de etiske retningslinjene: ”Husk at det du blir påspandert må tåle dagens lys.”

På slutten av måltidet fikk Ørnhøi overrakt en hvit konvolutt som han lovet å overbringe til statsministerens kontor. Da var saken kommet så langt at vi mente det var riktig å dokumentere situasjonen gjennom å ta et bilde. Det ble tatt av Andersen, med

mobiltelefonkamera. Den tekniske kvaliteten var ikke mye å skryte av, den journalistiske var desto bedre.

Dagen etterpå konfronterte vi Ørnhøi. Først per telefon, deretter i et møte ansikt til ansikt. Vi mente det var riktig at han fikk god anledning til å forklare hva dette møtet hadde dreid seg om. Etter mye fram og tilbake valgte han å legge kortene på bordet.

Etter at den første artikkelen stod på trykk, fulgte vi opp med en artikkel som viste hvordan notatet i konvolutten til Ørnhøi fant veien videre til statsministerens kontor, og derfra til jagerflyutvalget. Vi fulgte også opp med flere saker som belyste Gripens arbeidsmetoder, og lobbyspillet mer generelt.

Konsekvenser

Da vi publiserte saken trakk Stein Ørnhøi seg fra arbeidet med kampflykjøpet.

Som en direkte konsekvens av vår journalistikk, bestemte forsvarsminister Anne-Grethe Strøm-Erichsen (Ap) seg for å endre forsvarrets etiske retningslinjer for lobbykontakt. I brev datert 8. oktober 2008, ber departementet de tre tilbyderne om å opplyse hvilke rådgivere og byråer som representerer dem i kampen om å få selge jagerfly, og publiserte seinere denne listen. I et intervju med Dagbladet, innrømmet også forsvarsministeren at det i den såkalte transportfly-saken hadde vært krevende å forholde seg til de ulike lobbyistene.

”Det vanskelige når du forholder deg til ulike lobbyister, er at (...) du ikke vet hvem du egentlig forholder deg til. Det var krevende i den saken, og lærte meg at lobbyaktivitet er blitt veldig framtrødende i mange sammenhenger, sa Strøm-Erichsen.

Avsløringen av Stein Ørnhøis middag, har dermed bidratt til en ny grad av åpenhet i anskaffelsen av jagerfly, som trolig vil bli normen ved også andre forsvarsanskaffelser. Forut for dette, hadde Dagbladet avslørt at kommandørkaptein Per Høiby, som på daværende tidspunkt hadde permisjon fra Forsvaret, ledet PR-byrået JKLs arbeid på vegne av amerikanske Lockheed Martin i jagerflykampen. Som en konsekvens av dette, bestemte Forsvarsdepartementet seg for å bryte all kontakt med selskapet.

Kanskje ble avsløringen også første skritt på veien mot lobbyregisteret som SV ønsker seg? 5. desember 2008 fremmet Venstre på nytt forslag om et lobbyregister i Stortinget, denne gangen var for øvrig ikke lenger SV med som forslagsstiller.

At forholdet mellom Ørnhøi og Aftenposten ble belyst, gjorde utvilsomt sitt til at en del journalister og kommentatorer måtte revurdere en tidligere god kilde.

Spesielle erfaringer

I tillegg til debatten om Stein Ørnhøis rolle som lobbyist, ble det også en etisk debatt rundt Dagbladets arbeidsmetoder i denne saken.

Ørnhøis hovedinnvending mot vår artikkel var at han mente han deltok på en privat middag, som ikke kunne gjengies på trykk. ”I et demokratisk samfunn skal man kunne gå ut og spise middag sammen, uten å bli avlyttet”, sa Ørnhøi til flere medier.

Vi mener bestemt at vi ikke ville gjort jobben vår som journalister, dersom vi ikke publiserte den informasjonen vi kom over denne kvelden. Her fikk vi støtte fra flere, blant annet førstelektor Hege Lamark ved senter for journalistikk på Høgskolen i Bodø, som sa til Journalisten: ”Jeg skjønner godt at Ørnhøi ble forbannet. Det er vel ingen som vil ha et samfunn der journalistene sniker ved bordene. Det er presseetisk problematisk å publisere opplysninger man kommer over på en slik måte. Men samtidig er det en journalistisk dyd å være nysgjerrig og undersøke ting man kommer over.”

Etter vårt syn oppsummerte førsteamanuensis Svein Brurås situasjonen presist: ”Dine omgangsvener og familie må kunne snakke fritt i din nærhet. Det er annerledes med det du tilfeldigvis hører på byen, på et offentlig sted. Det må du kunne bruke. Forutsatt selvsagt at du håndterer det skikkelig, med kildekritikk og kontroll og imøtegåelse og det hele”, sa han til Journalisten.

Ørnhøi ba generalsekretær Per Edgar Kokkvold i Norsk presseforbund om å bruke initiativretten og klage saken inn for PFU. Det avsto Kokkvold, under henvisning til at Ørnhøi fritt kunne klage selv. Det gjorde han aldri.

Ørnhøi gjorde også sitt ytterste for å sette vårt journalistiske arbeid inn i en konspiratorisk sammenheng. Han er ikke alene om å tro at vi hadde fått et konkret tips fra en av Gripens konkurrenter om hva som skulle skje denne kvelden. Av hensyn til kildevernet, vil vi på prinsipielt grunnlag aldri verken avkrefte eller bekrefte eventuelle kilder, utover det som går fram av våre reportasjer. Der står det å lese at ”Tilfeldigvis sitter Dagbladet på nabobordet”. Det var, og er, en riktig framstilling av omstendighetene rundt saken.

En annen innvending mot våre artikler, er at vi bare har gjengitt bruddstykker av samtalen. Til det er det å si at deler av samtalen var av en slik karakter at vi ikke mente den hørte hjemme i det offentlige rom. Enkelte rundt bordet ville høyst trolig fått store forklaringsproblemer overfor sin oppdragsgiver dersom vi hadde gjengitt alt vi hørte.

Vi har fått en del tilbakemeldinger fra kollegaer og andre, som mener at vi under måltidet burde avbrutt de tre, og konfrontert dem med at vi var journalister i Dagbladet. Hovedgrunnen til at vi ikke gjorde dette, var at det først svært seint på kvelden stod klart for oss hva som egentlig var i ferd med å foregå. Det var først da den berømte hvite konvolutten dukket opp vi tok et bilde. Det var en svært glidende overgang denne kvelden, og først i ettertid var vi i stand til å sette sammen alle bitene i puslespillet. Det ville derfor ikke vært enkelt å, rundt midnatt, nærmest arrestere de tre på vei ut for å be om en kommentar.